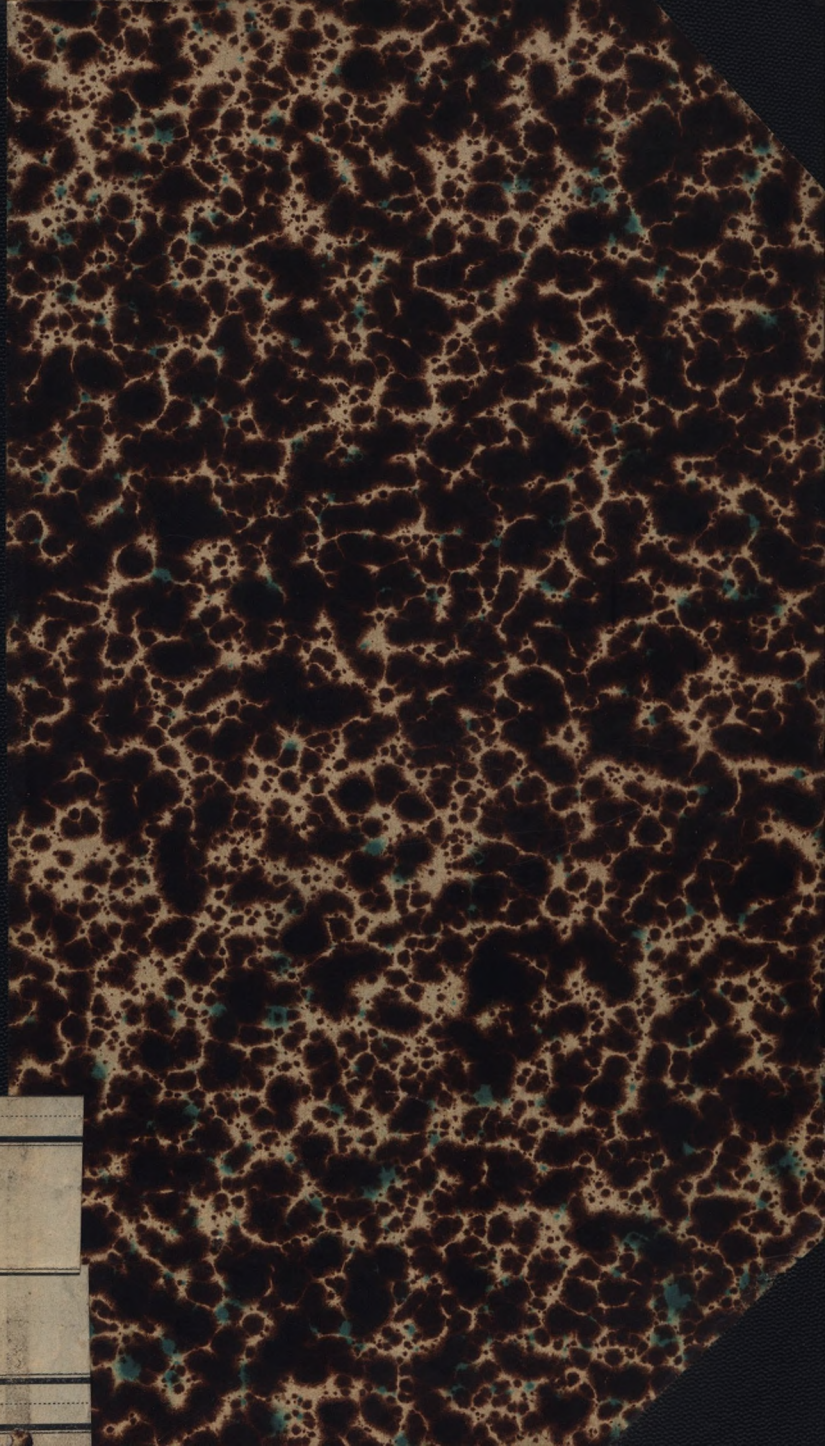

447

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
BY NATHANIEL BENTLEY
VOLUME I

17

29

4 203

OEE Könyvtár
ÁII.EII. 2018

A LEGELŐGAZDASÁG RENDEZÉSÉRŐL.

FELOLVASTA A HÉTFALUSI GAZDÁK GYÜLÉSÉN, 1902. ÉVI
FEBRUÁR HÓ 19-ÉN

TÉGLÁS KÁROLY,
m. kir. erdőmester.

A. n. 1712

BRASSÓ,
BRASSÓI LAPOK NYOMDÁJA ÉS KÖNYVKERESKEDÉSE
1902.

Tisztelt hallgató közönség!

Régóta gondolkoztam már azon, hogy a legelő-gazdaság rendezéséről miképpen mondhatnék el egyet-mást közvetlenül a gazdáknak, úgy, hogy lehetőleg sokan hallják, és most, hogy az alkalom itt van, mégis némi habozással foglalom el a felolvasó helyet, még pedig azért, mert én — *erdész* vagyok. Erdész és nem gazda; ez pedig a jelen esetben kettős baj, mert a míg egyrészt sokan gyanuba vehetnek, hogy a legelő-gazdaság kérdését nem annyira a mezőgazda, mint sokkal inkább az erdész szemüvegén át vizsgálom és e miatt egyoldalú, hogy úgy mondjam: önzés által vezérelt irányt fogok követni, — addig másoknak egy régi közmondás alapján esetleg az foroghat az eszükben, hogy „miért is nem marad a suszter a kaptafánál“!

Az utóbbiaknak reám nézve kétségkívül kétes célzatu elmélkedését valahogy csak elszivelném, mert a legeltetés ügyének az erdőgazdasággal való szoros kapcsolatánál fogva, most elvégre is csak olyanformán kontárkodom, mintha a suszter a csizmadia mesterséggel foglalkoznék, vagy viszont, s aztán meg vígasztal az a tudat is, hogy a felolvasásommal szolgálni kívánt cél gazdaközönségünknek olyan érdeke, a melyet istápolni az adott körülmények között még akkor is hazafias kötelesség, ha az ügyet — akár tudásunk, akár erőink csekély volta miatt, csak egy-egy sánta lépéssel vihetjük előbbre (— ennyit pedig remélhetőleg én is elérhetek); de már a céljaimban kételkedőkkel szemben nem térhetek ilyen könnyűszerrel napirendre, mert a kételynek ez a neme törekvéseim sikerét határozottan veszélyezteti.

Kezdem tehát a dolgot ezzel, hogy a tulajdonképeni feladathoz csak akkor fogjak, a mikor a „Hitetlen Tamás“-ok meggyőzését sikerültnek gondolhatom.

Hát bizon — mi türés, tagadás — önöknek nagy okuk lehet a legelőket az erdészekről félteni, mert az a több mint másfélezer hold fenyő ültetvény, a mi itt zöldel a községek fölött, csak nemrégiben mind legelő-terület volt és most rideg tilalmas, a hová már „bögni sem járhat a marha“; pedig ott, a kékes zöld fenyő sorok között hej de gyönyörű fü terem! „Esdí azt a jószág“ még innen az udvarokról is és a kérlelhetlen erdész nem szánja meg szegényeket. Azaz hogy talán szánogatja és megis engedné készséggel, hogy a fenyő sorok közül azt az „esdett“ fűvet kellő vigyázattal kisarlózzák, de hát . . . „ki látott még Hétfaluban sarlóval kaszálni“?

Mennyivel jobb volt ez ugye, akkor, a mikor a jószág a „kertlábról“ mindjárt kifuthatott a legelőre s az őrizetükre kirendelt Jóska gyereket egy kurjantással az udvartól is lehetett dirigálni! . . .

De mit gondolnak: mi lett volna, ha az erdész nem kuktáskodik bele a dologba és azok a helyek, a melyeket a legelőkből szép erdőcskékké alakítottak át, megmaradtak volna a régi jó (?) világot hirdető legelőknél? . . .

A választ talán el is hagyhatnám, mert szemeik megadják mindennap, ismételten, a mikor feltekintenek a meredek lejtőkön süszégből meghagyott legelő-területek ijjesztően növekvő vízmosásaira és látják azokat a messze sárgálló kopárságokat, a melyekre már igazán csak bögni járhat a marha.

Ilyenek voltak, vagy ilyeneknek indultak egész terjedelmükben azok a legelők is, a melyeket az erdész beavatkozása folytán, a jobb gondolkozás győzelmével beerdősítettek.

Pusztult róluk a tenyészet; napról-napra fogyott a föld, mert szagatta a jószág és mosta az esővíz szüntelenül s nem volt a ki eldugja a keletkező vízmosásokat, nem volt, a ki mérsékelje az örökös tulhajtott legel-

tetést és nem volt, a ki rávigye a gazdákat, hogy tilalmazzák és gyepesítsék be a kopárosodó foltokat s czélszerű legeltetéssel javítsák, trágyázzák is megfelelően a talajt, mert hiszen a legelő sem olyan, mint a bibliabeli anyóka olajos korsója, hogy örökkön-örökké használhassák, a nélkül, hogy valamit visszapótolnának.

Bizonyos tehát, hogy azok a befüggő hajdani legelők, a hol most szép fiatal, nagy hasznót ígérő erdőcskék zöldellenek, beerdősítés nélkül ma teljesen kiélt, köves kopárságokat képeznének, a melyeknek tátongó vízmosásai a záporosók alkalmával onnan alásodort hordalékkal, magát a községet is veszélyeztetnék s ennek kárpótlásául nem teremnének annyi füvet sem, a mennyi legalább 1—2 gazda marháinak elegendő legelőt nyújthatna.

Erre azt mondhatnák, hogy így beerdősítve, még annyi hasznát sem látják a területnek, hiszen tilalmazva van. És ebben igazuk is volna, de csak úgy, ha sem a sorközökből kiaratható füre, sem a jövőre nem gondolnak. Mert *a sorközök fütermése — a mit füben szegény vidéken bizony kisarlóz még taxa mellett is a nép* — bizonyára nagyobb, mint a mennyit az elpusztult legelők teremhetnének, az erdő pedig, itt a községek közvetlen közelében, olyan értéket képvisel, mely a kis fácskák évről-évre gyarapodó növekvésével lépést növe, a fütermés megszüntével nemsokára jól értékesíthető karókat, majd póznákat ad kamat fejében és idővel, ha eléri értékének tetőpontját, valóságos kincses bányája lesz a csángó községeknek.

Az erdészet tehát kétségkívül csak hasznára volt a községeknek, a mikor a pusztuló legelők termőképességét visszahódította és ebbeli munkája közben sokat ígérő tőkét teremtett s ugyanígy használni fog akkor is, ha a többi pusztuló legelőket sem hagyja kopárságokká fajulni.

De vajjon helyes volna-e, ha az erdősítés által elérhető ezen eredményekben megnyugodva, azt a gazdasági elvet követnők, hogy a legelőket használjuk úgy mint eddig szabadon, minden rendszer nélkül, addig, a

mig lehet és ha kopárosodni kezdenek: ültessük be? Ugye Önök is nemmel felelnek erre, mert hiszen jól tudják egyrészt azt, hogy a termőképesség csökkenésével fogy a föld jövedelme, és az így apadó jövedelem különbzetek elvesznek önökre, visszaszerezhetlenül, másrészt tudják azt is, hogy az erejében meggyengült talajon az erdősítés is több áldozat árán s mégis későbbben és lassabban kezd kamatozni s végre tisztán látják, sőt érzik is, hogy a legelőterületeken szükségessé váló erdősítés által rohamosan apad a legelő, mert a fiatalosokba csak 15—20 év múlva lehet beszabadítani a marhát és a míg ez az idő elkövetkezik, addig nincs honnan pótolni a legelőben beálló veszteségeket. Nincs, mert maholnap nem lesz — hogy úgy mondjam — egy talpalatnyi olyan erdejük sem, a melyet a beerdősített legelőkért cserébe lehetne adni, miután elődeik a *mezőgazdasági mivélésre is alkalmas helyekről már kiirtották az erdőt* olyan alapos gondossággal, hogy a csángók mai nemzedékének maradt erdőkből, a hegyoldalak meredek volta, vagy a talaj silánysága miatt, *állandó használatra alkalmas új legelőterületeket irtani legfennebb csak jelentéktelen foltokban lehetne.*

Én, mint erdész hívom fel figyelmüket erre a viaszatlan kilátásra; mint erdész emelek szót, hogy többé ne reménykedjenek az erdő- és legelőcsere útján elérhetőnek vélt legelő kárpótlásban, mert higyjék el, hogy az ilyen váltogató üzemre alapított pusztító gazdaságra nézve ütött a tizenkettedik óra s *ha a legelőgazdaság nem vesz más irányt: akkor állattenyésztésük maholnap kétségbeejtő válságba jut*, a melyen az erdővagyon egy részének *elpusztítása* is csak ideig-óráig segíthetne.

Nem arra buzdítom tehát, a mit az erdész sughatna nekem, hogy csak rajta, erdősítsék be a legelőket, hanem magára a helyes legelőgazdaságra kívánok figyelmet kelteni és ezért talán elhiszik a hitetlenkedők is, hogy most erdész helyett első sorban az önök gazdasági helyzetével minden önzés nélkül foglalkozó gazda szól belőlem, a

kinek őszinte vágya az, hogy terjedelmes, hegy-völgyeiken virágzó állattenyésztés fejlődjék.”

„A gazdáknak be kell látniok, hogy az állattenyésztésnek hova-tovább érezhetőbbé váló nehéz helyzete első sorban a legelőgazdaság elavult pusztító rendszeréből ered. Hiába osztogat az állam kitűnő tenyész-állatokat, hiába jutalmazza a jó tenyésztőt és hiába igyekszik a nemes verseny felkeltésével lendületet adni az állattenyésztésnek! ... megfelelő eredmény nem kamatozhatja a bőkezű áldozatokat, mert az állattenyésztéshez nélkülözhetlen legelők soványak, kiélték, kezelésük külterjes zsarolásból áll s a gazdaközönség a mezőgazdaságról szóló törvény üdvös intézkedései dacára, még ma is tétlenül szinte fásultan nézi: miként fogy, pusztul, évről-évre a legelő.”

„Mindenki tudja, hogy jó legelő nélkül különösen a szarvasmarha-tenyésztés meddő kinlódás; mindenki tapasztalja, hogy az elsoványodott legelőn a legjobb fajmarha is leromlik; de a baj gyökerének orvoslása: a rendszeres legelőgazdaságra való áttérés mégis annyira késik, mintha valami félelmes dolog rejlenék benne.”

Közlegelőinken valósággal betelik az a közmondás, hogy „közös lónak sebes a háta.”

Sebes biz az! ... Mint meg annyi nyílt seb tátong rajtuk a szakadás, vizmosás és elkopárosodott hely és a gazdák használják mégis, s mert közös és mert gyógyítás esetén egy kicsit pihentetni kellene: gyógyításáért nem száll sikra senki sem, bár akadnak olyanok is, a kik nem szívesen nézik a sebek terjedését.

Az elcsigázott beteg pára tehát romlik tovább, a míg egy szép napon utolsót testál.

Akkor aztán omlik a szemrehányás özönével! A veszteség érzete felébreszti az elkövetett mulasztás tudatát is, de ugyan ki venné magára? Szidja mindenik a másikat, hogy ő az oka mindennek és ezzel kö: nyit a lelkén. De bár keservesen érzi a veszteséget, azért egy új közös jószág befogása esetén újra kezdi az előbbi eljárást va-

lamennyi. A közöst így csakhamar eleméssztk és miután külön-külön kevés a mód, abból megélni elég jól nem lehet: kezdetét veszi a panasz (de természetesen mindig másra) és a helyett, hogy a mindenikük által rossznak látott régi gazdaságon közös erővel javítani igyekeznének, inkább előszedik a sarokból a vándorbotot s elindulnak jobb hazába, a hol könnyebbnek gondolják az életet.

Egy kissé nagyitva van ez a szomorú kép, de az alapja — sajnos — igaz; hű mása különösen a közlegelőiken folyó gazdaságnak és következményeinek, még ma is, mikor a legelők használatát számos üdvös intézkedéssel szabályozó mezőgazdasági és mezőrendőri törvény mögött már 7 éves múlt áll.

Önök, a kik azért gyűltek itt össze, hogy gazdasági dolgokban komoly tanácsokat, tanító szót halljanak, nem veszik talán zokon, ha az elcsigázott közös lóról mondott hasonlattal be nem érve, nyíltan kimondom, hogy közlegelőik siralmas állapota, azon a jó hírnéven, a melyet a magas kormány részéről kitüntető jóakarattal, állandóan jutalmazott kopár erdősitéseikkel szereztek, valóságos szégyenfolt.

Messze kiáltó jele az olyan természetü mulasztásoknak, a melyekért *kizárólag csak önmagukat okolhatják.*

Lássák be ezt, vegyék fontolóra az így folyó gazdaság elszomorító következményeit és meggondolva, hogy *közlegelőik, kaszálóik és erdeik együttes nagy terjedelme, állattenyésztésük felvirágoztatásához olyan alapot nyújt, a mely helyes, okszerű gazdaság mellett a csángó lakta községek mindenikének állandó jó létet biztosíthat:* vegyék kezükbe az ügyet s a hatóságok részéről már megjelölt irányban ébreszszék fel a gazdaközönség érdeklődését. Vigyék át a gazdatársadalomba a mezőgazdasági törvény szellemét és az önmagukban felébredtett tettvágygyal tartsák ébren a közönség komoly, jó igyekezetét is állandóan, mert ha ez nem következik be: higyjék el, önmaguk teszik tönkre mezőgazdasági fejlődésük legértékesebb alapját és a helyett,

hogy az azzal elérhető jólétet biztosítanak, szegénységet készítenek elő.

Legyenek tehát első sorban saját jól felfogott érdekeikért a rendszeres legelőgazdaság szószólói és megte-remtői! Fogjanak ehhez bátran, lelkesen; tartsanak ki mellette a jó ügryhöz méltó szívóssággal és legyenek meggyőződve, hogy ha a célhoz vezető eszközök ismerete köztudattá válik: a vezetők munkája époly sikeres lesz, mint a minővel a kopárfásítások terén méltán dicsekedhetnek.

Czélrajutásuk minden eszközét biztosítja a már többször említett mezőgazdasági és mezőrendőrségi törvény.

Ennek 20., 21., 22. és 23. §-ai határozottan és elég kimerítően megszabják azokat az elveket, a melyek a legelőgazdaság szabályozásánál követendők.

A 20. §. kimondja, hogy *községi legelőkön* lovat, szarvasmarhát és sertést rendszerint *csak közös csordákban szabad legeltetni*. Ez tehát az u. n. zug-legeltetést, a mit sokan — legtöbbször a köz kárára — olyan szívesen gyakorolnak, határozottan kizárja és a külön legeltetést a következő §. is csak a közgyűlés által meghatározott esetekre — *kivételesen* — jelzi megengedhetőnek.

A rendszeres legelőgazdaság ezen első feltételének betartásához nem kell tehát semmi egyéb, csak jóakarát és az önzés kizárása.

Péter ne akarja marháit a Pál marhái rovására hizlalni, hanem tartsa szemelőtt a közös czélt és kivitelt a közös legeltetésbe bevonható magánbirtokokon is, akár Péter, akár Pál csak ott kívánjon, a hol a külön legeltetés az ő érdekeinek kielégítése mellett, a közös érdeket nem sérti, nehogy a közös legelő hasznait épen azok ne élvezhessék, a kik külön legeltethető nagyobb, elkülönített földbirtok hiányában a közös legelőre egyenesen rá vannak utalva. A ki élvezni akarja a közöst, az ne kívánja, hogy csak a mások birtokai vétessenek közös legeltetés alá, hanem járuljon a közöshöz saját földjeivel is. Így hozza

ezt magával az igazság, a mire különösen a csángók-nál, a hol a tulajdonképeni közlegelők egyrészenek silánysága miatt az erdők közé ékelt kaszálóknak kaszálás utáni közös legeltetése, a legelőgazdaság rendezésében nagy szerepre hivatott, égetően nagy szükség van.

Ezeknek szemelőtt tartásával mindenekelőtt meg kell állapítani a közösen használandó legelő egész terjedelmét, azután pedig meg kell határozni, hogy abból mennyi a tavasztól — őszig használható legelő és mennyi az olyan legelő, a hol csak kaszálás után és illetőleg a termés behordása után szabad legeltetni. — Ezek után következik a jó szakértő gazdákat igényelő becslés, vagyis az egyes legelőrészek fütermésének, illetőleg marha-birásának megállapítása.

Ez természetesen dülőként végzendő, ügyelve arra, hogy az egész nyári és az ideozszaki legelőket ne keverjék össze és a különböző jószágú dülőrészeket, a melyek természetes határok közé esnek, ne átlagtermés szerint, hanem külön-külön becsüljék, mert a mint később látni fogják, a rendszeres legeltetés nem egyszerre az egész legelőn, hanem pásztánként történik s ezért tudni kell, hogy a jószág hol, meddig legelhet. Hogy az ilyen részletes becslésnél a becslők össze ne zavarodjanak: munkájuk megkezdése előtt készítsék el a legelők vázlatos helyzetrajzát és aszerint dolgozzanak. Ebben az erdő-tiszt ur bizonyára segítségükre lesz készséggel.

A becslést kétféleképen lehet végezni. Az egyik mód szerint csak azt becsülik, hogy az illető területen hány métermázsa széna teremne, ha nem legeltetnék, a másik mód szerint pedig közvetlenül azt becsülik, hogy az illető területen hány darab szarvasmarha találhat elegendő legelőt. Az alap egy mind a kettőnél, mert a szénatermést az utóbbi eljárásnál is meg kell becsülni s czélszerűbb is, ha a termés-becslést alkalmazzák.

A becslés természetesen arra az időre szól, a mely alatt az illető területen legeltetni fognak.

Az egész nyári legelőkön tehát tavasztól őszig terjedő időre, a többen pedig kaszálás illetőleg aratás utánra kell megbecsülni a remélhető fütermést. Hogy ezt tehesék tudtukra kell azonban adni a becslőknek, hogy tavasszal mikor kezdődik és ősszel mikor végződik a legeltetés. — Fontos kérdés mind a kettő, mert a kora tavaszi és késő őszi legeltetés egyaránt sokat árt a legelőnek.

Kora tavasszal, a mikor a könnyen bélbajokat is okozó zsenge fű épen hajtásnak indul, a lerágás megakasztja a fű bokrosodását s ez és a letaposás valóságos elvérzést okoz a fűben, a minek következményét épen a legértékesebb fütélék gyérülésében észrevesszük nagyon hamar. *Tavasszal tehát csak akkor induljon a csorda a legelőre, a mikor a fű már jó hajtásban van.* Ekkor a lerágás a fű bokrosodását már nem akadályozza, sőt ellenkezőleg bizonyos mértékig épen fokozza.

Ősszel az első fagyok idején hagyja el a csorda a legelőt azonnal, mert a fagytól leforrázott fű nem jó táplálék már a marhának s a hidegben sokat mozgó jószág a sok esőtől nedves talajt erősen felvagdálja.

Ezeket fontolják meg jól s a legeltetés kezdetét és végét ezek szerint állapítják meg.

Ha a fütermés felvételén fáradozó becslők a gondos munkát igényelő adatokkal megrakodva hazatérnek és itthon a becsült fütermésnek megfelelő széna mennyiséget kiszámítják: hozzá lehet fogni a mezőgazdasági törvény 21. §-ában jelzett intézkedések megállapításához.

Itt egy kissé el kell azonban térnünk a törvény szakaszban foglalt pontok sorrendjétől, mert a legelőre hajtható állatlétszám megállapítása előtt, először arra nézve kell határozni, hogy a *különféle állatok melyik határrészekén legeljenek*, — vagy ha a legelő olyan kicsiny, hogy azon a tejelő teheneknek, ökröknek, növendék marháknak, lovaknak, juhoknak és disznóknak külön legelőt kihalítani nem lehet: akkor hol legeljenek a többivel egy helyre nem ereszhető disznók és a legelő más részein *milyen sorrendben kövessék egymást* a többi állatfajok?

Ez a kérdés nagy vitát fog kelteni valószínűleg, mert ebben a rendszeres legeltetés már kezdi érinteni a magán érdekeket. Egyik jobban szeretné ha az ökrök mindjárt itt legelnének a domboldalán, a másik meg a teheneket kivánná ide s viszont egynémely ugyanitt a disznók turkálásában, vagy a csikók kifutósdijában szeretne gyönyörködni. De ebből világos, hogy mindenkinek eleget tenni nem lehet! Maradjon tehát czélnak kizárólag az a törekvés, hogy *mindenik állatfaj lehetőleg kapja a neki legjobb füvet termő legelő-részt és a haza járó csorda ne barangolja össze mindennap az egész határt.* — A tejelő tehenek kapják a szálas, zamatos füvet termő közelebbi dűlőket; a kevésbé zamatos, de szintén szálas füvel bajlódják az ökör, míg a lovaknak osszák ki a tömött rövid füvet termő helyeket és a juhot csapják oda, a hol a füvet csak ők tudják jól lenyirni.

Ha ez nem megy, mert a legelő csekély terjedelme miatt mindenik állatfajnak s aztán még a növendék marháknak és a csikóknak is külön-külön legelőt kihalítani nem lehet: akkor jó gazdákhöz illően megfontolva, hogy legelőre leginkább az *állattenyésztésnél* van szükség: igyekezzenek első sorban az állattenyésztés céljaira szolgáló legelőket kihalítani, a többi legelőn pedig a legeltetést kezdjék a tehenekkel, mert a letaposást leginkább az ezek által kedvelt nedvdús füvek sinlik meg, és abban a sorrendben hajtsák utánuk a többi állatfajokat, a mint rövidebb és szárazabb füvet kedvelnek.

Ezt a szabályt természetesen tartásuk be szigoruan akkor is, ha a szűk legelő összes állatfajaikkal ugyanarra a területre utalja.

De már a disznókat és a növendék marhákat csak a végső szükségben bocsássák a többi állatokkal egy legelőre, mert a disznó a legelőt össze-vissza turkálva csakhamar használhatatlanná teszi és a mi állatot így el nem riaszt, azt elriasztja a trágyájával; a növendék marhák pedig ép úgy mint a csikók, a sok szaladgálással erősen rontják a legelőt s másrészt állattenyésztési szempontból sem valók az öregek közé.

A legelő beosztás és illetőleg legeltetési sorrend meghatározásával kapcsolatosan önként érthetőleg *meg kell állapítani azokat a területeket is, a hol akár állategészségügyi okokból, akár azért, mivel a terület vizmosásos, vagy kopárosodó s mint ilyen megkötés és gyepesítés, vagy fásítás alá veendő, — a legeltetés tilos.*

Ezek levonása után megmarad a tényleg legeltethető terület és ezzel hozzá lehet látni a legelőre hajtható állatlétszám kiszámításához.

A tényleg legeltethető területek szénatermése a megjett becslések alapján gyorsan kiszámítható és tudva, hogy egy egész nyári legeltetési idő alatt

1 db kinőtt szarvasmarha körülbelől 15 mm szénát fogyaszt el, míg	
1 „ üsző vagy tulok	12 mmt.
1 „ borju	6 „
1 „ csikós kancza	30 „
1 „ 3 évnél idősebb ló	20 „
1 „ csikó	10 „
és 1 „ juh	3 „ igényel,

nem lesz nehéz megállapítani a legelőn elegendő táplálékot találó állatlétszámot sem, *a melynél többet a törvény 21. §-ának a) pontja értelmében a legelőre hajtani nem szabad.*

Erre lesz valószínűleg egy kis moraj, zugás, mert nagy a gyanum, hogy önök eddig a közlegelőket nagyon is tulterhelték és most az egyensúlyt egyelőre csak úgy tarthatják fenn, ha a legelők egy részének bérbeadásában rejlő fényűzést mellőzik s megpróbálkoznak az istállózással is, a mi higyjék el: nem olyan rossz dolog ám, hogy annak a követése és meghonosítása kárba vihetné.

A tulzsufolt legelőn a marha nem hizik, mert nincs miből; — értéke tehát nem emelkedik és a gazda az így nevelt marhák adás-vételénél rendszerint veszít. Ellenben az olyan legelőkön, a hova csak a tényleges fű termésben elegendő táplálékot találó állatlétszámot hajtának fel, a marha erősödik, épül, hizik és a gazda nye-

reséggel adhat tul rajta. Mi célja lehetne tehát a legelők túlterhelésének, a mikor szénájuk van elég és ezzel a legelőn nem hizlalható jószágot itthon is gyarapíthatják értékében annyira, hogy bennök a szénát közvetve rendszerint sokkal jobban eladhatják, mint közvetlenül.

Már maga ez a körülmény is arra kell, hogy sarkalja a gazdákat, hogy a legelőket kiméeljék az *állattenyésztés* érdekében, a mihez tudvalevőleg a legelő valóban szükséges, míg a hizlalást célzó *állattartás* kizárólag istállózással is jövedelmezően üzhető.

És mennyivel fokozottabban kellene minden jó gondolkozású gazdának ilyen irányban érvényesíteni akarátát és befolyását azért is, hogy a megromlott, sőt bizony sok helyen pusztulásnak indult legelők termőképességét visszaállíthassák, most, a mikor még lehet, s ezzel megmentsék jövődöbéli állattenyésztésüket a már kísértő legelőszükség nagyra növő nyomoruságaitól!

A legelőgazdaság rendezésére irányuló törekvésüket ne tántorítsa el tehát, ha az állatlétszám megállapítása nem találkoznék közmegnyugvással, mert azzal tisztában kell lenniök, hogy *áldozat nélkül a rendezés menni nem fog.*

Ettől már elkéstünk. Régen meg kellett volna állani a földnek csak kizsárolására irányuló legelőgazdasággal, hogy áldozat nélkül térhessenek a rendszeres legelőgazdaságra át

Ma már a késő bánat mellett áldozni kell feltétlenül mert így kívánja a törvény és így követeli saját jól felfogott érdekük. *Áldozzanak* tehát ha úgy kell az *állathizlalás terén*, a hol meglevő gazdag szénatermésük segélyével elég könnyen áldozhatnak és ezzel az áldozattal, *adjanak lendületet az állattenyésztésnek*, a melynél a legelőt nélkülözni sokkal kevésbé lehet és a minek révén az állatgazdaság jövedelmezőségét sokkal kedvezőbb arányban fokozhatják.

Ezt a körülményt fontolják meg már az állatállomány számbavételénél s a tenyésztés céljára tartott

állatokat, a hizlalásra tartott állatoktól elkülönítve jegyezzék össze és a *legelőre hajtható állatlétszám meghatározása kapcsán első sorban a tenyésztés céljából tartott állatok legelőjének biztosításáról gondoskodjanak.*

De ezzel még korántsem tettek meg mindent, a mi a rendszeres legelő gazdasághoz szükséges.

A legelő be van osztva, a csordák össze vannak állítva, sőt talán a pásztor is ott áll már, zsebében bizonyosan az eskü bizonyítvánnyal és kezében egy hosszú bottal, de fejében — sajnos — a rendszeres legelő-gazdaságnak még a sejtelme sem dereng.

Pedig magán a legelőn folytatandó gazdálkodás — a legeltetési haszonvétel gyakorlása — a mit most vagyok elmondandó, rajta áll. Ő, a pásztor dirigálja a csordát és ha erre ő maga nincsen jól bedirigálva, vagy ha a tanítás akár az értelmi képesség, akár az őszinte jóakarát hiánya miatt nem foghat rajta: akkor én itt papolhatok s önök áldozhatnak ítéletnapig, — nem lesz annak haszna.

Ezért — mielőtt tovább mennék - lelkükre kötöm: *válogassák meg jól a pásztorokat, tanítsák ki lelkiismeretesen* összes kötelmeikre, *ellenőrizzék szigoruan* és — *fizessék jól*, mert csak így óvhatják meg a közérdeket a pásztorok különféle pénzszerző spekulációiból és hanyagságából eredő veszteségektől, a melyek a legjobb pásztorok által kívánható legmagasabb béreket is nagyon, de nagyon meghaladó értékre rugnak. Nem kell oda nagy tanultságu tudós, csak becsületes gondolkozásu nyílt eszű ember, a ki a reá bizottakat becsülettel teljesíti. Ilyent pedig kaphatnak Istennek hála még eleget, ha a pásztor foglalkozást, mint olyant, a melynek megfelelő betöltésétől legelőik és ezzel kapcsolatban állattenyésztésük sorsa függ, ép úgy megbecsülendő foglalkozásnak tekintik önök is, mint a mezőbeli gazdálkodást s nem akarnak a legelők rovására spórolni.

Rendszeres legelőgazdaság mellett a pásztornak is dolgozni kell komolyan. Szerepe nem merül ki a

csorda ki- és behajtásában s a heverésben és furulyázásban, mert a legelőn is állandó felügyelet és folytonos munka vár rá.

Lássuk csak: mi mindenre kell ügyelnie és mi minden munkával kell felcserélni a jelenlegi pásztorélet édes semmittevését?

A legfőbb regula az, hogy a csorda ne járja át naponta a legelőt, hanem tagonként és pásztánként legeljen, mert különben a füvet kezdetben csak válogató csorda ide-oda járkálás közben a fünek legalább is a felét haszontalanul letapossa, vagy elszennyezi. *Ezért a felhajtható állatlétszám kiszámítása után az egyes állatfajok részére kihatott legelőket mulhatatlanul be kell osztani*, lehetőleg természetes határokkal határolt tagokra és a tagok határait feltűnően meg kell jelölni, hogy a pásztor távolról is meglássa, hol a határ.

Minden egyes tagra meg kell aztán állapítani, hogy mikor és mennyi ideig legeljen rajta a jóság.

Ettől ne ijedjenek meg, mert a viszonyok szerint csak 3—5 tagról van szó és azért nem nagy boszorkányság kiszámítani, hogy 1—1 tagon mennyi ideig legeljen a marha, ha azt akarjuk, hogy az egész nyári legeltetés tartama alatt jó legelője legyen.

Ebben a főszerepet természetesen a tag fütermése játssza. Több füvet termő tagon önként érhetőleg hosszabb ideig legelhet a csorda, mint a kevesebb füvet termőn. De e mellett figyelembe kell venni a tag talajviszonyait is, mert a hol a talaj könnyen felszakadozik, ott még akkor sem czélszerű egy folytában sokáig legeltetni, ha a fütermés ezt megengedné. A talajra vigyázni kell lelkiismeretesen, mert az a kamatozó tőke.

Ha kiméletlen használatlaltal megrontják, kopárrá teszik, vége a jövedelmezőségnek és ennek a tetejébe jön még egy csomó költség arra, hogy a talaj termőképességét ismét visszaállítsák. Ezért nagyon ajánlom, hogy az egyes tagokra nézve a legeltetési időtartamot okvetlenül állapítsák meg maguk a képviselőben és betartását a legnagyobb szigorral ellenőrizzék.

De az így beosztott legelőn se engedjék ám, hogy a *pásztor* a sorra kerülő tag egész területét egyszerre legeltesse, hanem tegyék kötelességévé, hogy *magában a tagban is pásztáránt gyakorolja a legeltetést*, mert különben a csorda a fünek egy jelentékeny részét a tagban is letapossa, vagy elszennyezi és ezzel haszonvehetlenné teszi. Maguk az *egyes tagok is pásztáránt oszthatók tehát* és úgy veendő a legeltetés alá.

Ennek meglesz az a jó hatása is, hogy a legelő jószág jobban trágyázza a legelőt.

Mindezt így leírni persze sokkal könnyebb, mint betartani, de ne gondolják, hogy lehetetlen dolog. Csak szorítsák erélyesen! . . . menni fog az minden bizonynyal nálunk is épen olyan jól, mint pld. Schweizban, a hol a gyakorlati gazdaság már régen bebizonyította, hogy a mit én itt elmondtam és még elmondandó vagyok, mindaz egyesült jóakarattal mellett még csak nem is nagyon nehéz feladat.

Ha a legeltetés az előbb elmondottak szerint, pásztáránt-pásztára, tagról-tagra áthalad az egész legelőn, akkor kezdik elől, a már egyszer átlegeltetett tagokon, a hol a fü időközben ismét kihajtott és terített asztalt nyújt a csordának. Ebből önök bizonyára magyarázat nélkül is tudni fogják, hogy az első legeltetés után a legjobban termő tagnak is legalább 3 hétig pihenni kell, mert különben rajta a fü nem hajthat ki eléggé. Tudni fogják továbbá ebből a körülményből folyólag kétségkívül azt is, hogy rendszerint az ismételt legeltetésnél is, az első legeltetés sorrendjét kell követni. Én tehát csak arra figyelmeztetem, hogy az ismételt legeltetésnél az eredeti legeltetési sorrend betartása nem okvetlenül szükséges, mert lehetnek olyan tagok, a hol a legeltetést megismételni nem volna célszerű.

Ilyenek például a meredek lejtőkön fekvő tagok, a melyeken az őszi esőzések beálltával a csorda a talaj felszakgatása által igen sokat árt.

Ha tehát a legelőnek vannak ilyen részei is, akkor

ugy számoljanak már a tagok legeltetési idejének első beosztásánál, hogy ezeket a kedvezőtlen talajviszonyokkal bíró tagokat őszzsel a legeltetésből hagyják ki és ha szükséges, úgy pótolják, hogy a kedvező fekvésű és jó talaju tagokat harmadszor is vegyék legeltetés alá. Ezekben a dolgokban minden körülményre kiterjeszkedő utmutatásokat adni lehetetlen. Meg vagyok azonban győződve, hogy a mit elmondtam, annak az alapján önök — ha komolyan akarják — megtalálják a helyes megoldást a felmerülő kérdések mindenikére.

A sikernek van azonban egy olyan elő-feltétele, a mit már a legelőre hajtandó állatfajok elkülönített legeltetéséről mondtak is bizonyára elárultak ugyan, de azért külön is hangsúlyoznom kell. Ez a feltétel: *a nagy csordák szétosztása kisebb csordákra*. Az okát nem kell talán sokat magyaráznom, mert kétségkívül belátják önök a nélkül is, hogy mennél kisebb a csorda, annál könnyebben vezeti a pásztor és annál tökéletesebben be tudja tartani a szabályokat, a melyek a rendszeres legelőgazdaság hasznait biztosíthatják. Erről a követelményről ne feledkezzenek meg tehát soha és betartásától ne riassza el az a körülmény, hogy a legelőre hajtandó marhaállománynak kisebb csordákba való szétosztása a pásztoroltatás költségeit emeli, — mert bizonyosak lehetnek benne, hogy ez a költségtöbblet egyrészt a fütermés tökéletesebb kihasználása, másrészt a rendszeres legeltetéssel biztosított fokozódó jövedelmezőség révén kamatostól megtérül.

Visszatérve arra, a mit a legelőnek tagokra való beosztásáról mondtam, meg kell jegyezmem, hogy a *tagok beosztása alkalmával megfelelően gondoskodni kell az itató, delelő és éjjelező helyek, valamint a ki- és bejárók kijelöléséről is*, mert ez sem bizható kizárólag a pásztor emberségére.

Hogy mindezeknek a kijelölésénél — ép úgy, mint használati módjuk és gondozásuk előírásánál — a célszerűséget és a talaj minél csekélyebb foku rongálását

szem előtt kell tartani, azt magyarázgatnom talán szintén fölösleges.

Annyit azonban mégis kiemelek, hogy az állandó háló- és delelőhelyeket lehetőleg a hegyhátak védettebb, lapos helyein vagy a völgyek kiemelkedő térségein válasszák, a honnan a trágyát könnyebb a legelőre széthordani és egyben hangsúlyozom, hogy a hol a rend érdekében (különösen a tilalmas helyek mellett) korlátokat állítani kívánatos, ott ne idegenkedjenek attól sem, mert a legelőgazdaságban — mint még sok más gazdasági teendőben — a siker alapja a szigorú rend.

Ezt lelkére kell kötni a pásztornak már a csorda terelése és itatása tekintetében is. Verjék be jól a fejébe, hogy *agyagos talajon együtt falkában, laza, homokos talajon pedig széteresztve terelje a nyáját*; hogy továbbá naponta *meleg időben 3-szor, máskor 2-szer itasson*, még pedig úgy, hogy a csorda *telt váuról induljon el, s az éjjelező helyek változtatása esetén*, — a mi a trágyázást igen könnyíti — a *fekvő helyeket naponta változtassa*, mert a tultrágyázás, a legelőnek ártalmára van, míg a hálólhelyek naponkénti változtatása mellett 1—1 foltra csak mérsékelt trágyázás jut (a minek hatása a fűnövése kitűnő) s lassanként, a kossarazáshoz hasonló módon, megtrágyázódik az egész legelő.

De ez sem történik ám csak úgy magára, a régi módi szerint! . . . A pásztor uramnak is munkához kell látni. Vegyen a bot mellé egy kis gereblyét a hóna alá s ne restelje megelőzni a ganajturó bogarak és a kapargáló madarak szerepét azzal, hogy a *legelőn maradó trágya-lepényeket gereblyélje szét*, hadd mossza vissza az esővíz az anyaföldbe, a hol a benne rejlő termő erőre még annyi szükség van. A *szükség szerint kijelölendő állandó delelő és éjjelező-helyeken* pedig a delelés és az esteli harangszót követő pihenő óráiban gyürközzék neki a pásztor a marha-állásnak s *gereblyélje és lapátolja össze nagyobb kupaczkba a trágyát*, azután pedig *keverje el a közelből hozott földdel, lombbal*,

homokkal, fűrészporrall, hogy a trágyának könnyen elillanó legértékesebb alkatrészeit ezekkel az anyagokkal kösse le és ne engedje veszendőbe menni. — Ugyanebből az okból a már elég nagyra halmozódott trágyakupaczkokat *kivülről takarja le* szépen a rendelkezésére álló földdel, lombbal stb., mert különben a trágya erejéből sokat veszít.

Összel aztán, ha a legelőkön elhallgat a kolomp, vonuljanak ki a pásztorok kellő segédlettel, talicskákkal és szekerekkel a legelőre *s a nyáron összegyűjtött trágyát hordják széjjel a legelőre*. De ne ijedjenek meg ettől sem! Ugy trágyázi i, mint a mezőn szokás, nem kell, sőt nem is szabad, mert a *legelő trágyázásánál* a mint már említettem, az a *szabály, hogy gyengén, de gyakran és egyenletesen*, különben a fű könnyen kiégne. Tehát *csak vékonyan, de egyenletesen teregessék szét a trágyát! Oldalos helyeken* ne is szorják szét mindenfelé *csak a lejtők felső részein, de ott a rendesnél vastagabban*, hogy onnan az eső és a hólé eleget moshasson le a mélyebb helyekre is. És a mi fő, a mit legelőbb kellett volna mondani: *mindig a rosszabb, silányabb helyeket trágyázzák meg legelőbb*, mert onnan a trágyának elmaradni nem szabad.

A trágyázás ezen feladatai mellett a pásztorokat meg kell terhelni azzal is, hogy a *legelőt rontó gyomokat, dudvákat és haszontalan cserjéket* (minő a boróka, a tövis és sok helyen az éger stb.) *irtsák* minden alkalommal szorgalmasan s a vakondturások szétteregetését se tartsák hozzájuk nem illő lealacsonyító foglalkozásnak.

A cserjék és fák kivagdalásánál csak arra szoritkozzanak azonban, a mire a talaj és a jószág védelme érdekében szükség nincsen, mert önök előtt áll itt, a szomszédos legelőkön, a tapasztalat intő jele a sok kopár, vagy kopárosodó terület, a melyek épen a fák és cserjék mértéktelen, gondatlan kivagdosása miatt indultak olyan gyorsan pusztulásnak.

Védelem kell a talajnak és az állatnak is egyaránt

az időjárás viszontagságai ellen és erre legjobb szolgálatot tesz a fa-növényzet, különösen a hegylejtőkön a melyeknek a legelő jószág által sokat rongált talaja a lemosatásnak annyira ki van téve, hogy a fák lombozata és főként gyökérzete által szolgáltatott természetes védelem nélkül, az elkopárosodás bekövetkezése, még kiméletes legeltetés mellett is csak idő kérdése. *A hol tehát a talaj vagy a legelő nyáj védelme érdekében kívánatos vagy épen szükséges, ott ne idegenkedjenek a fásítástól* soha s gondoskodjanak elvi határozattal már eleve róla, hogy erre önmagukat minden téves gondolkodással szemben kötelezzék, nehogy néhány fa vagy czélszerűen elhelyezett facsoportok ültetésének elmulasztása miatt, tönkre menjenek egymásután a még meglevő hegyi legelők is és aztán be kelljen *erdősíteni* az egészet.

Ezért a célért *legyen gondjuk a kopárosodó, legelő foltok begyepesítésére is* mert sok keserves tapasztalatból jól tudják, hogy használt legelőkön a felszakadozott, sárguló foltok önmaguktól be nem tüvesednek, hanem nőnek, évről-évre rohamosabban még ott is, a hol a talaj pusztulását fák és cserjék késleltetik. A talaj megereblyélése után, fűmag vagy széna-murva vetéssel és ennek beveregetésével könnyen felujithatják a kezdődő kopár foltok gyepszőnyegét és ha ezeket a bevetett foltokat, ép úgy, mint a foganatosítandó ültetvényeket, tövis-sel jól körülzárják, céljuk biztosítva lehet a szomszédos helyek legeltetésének beszüntetése nélkül is.

De még ezzel sem ért véget a legelőjavítás és gondozás feladata. Ott a sok moha, a mi vastagon befogja a földet és a jó fűnövényzetet a szó teljes értelmében megfojtja.

Használják vele szemben az ő ádáz ellenségét, a fogas-boronát. Kötött (agyag) talajon ősszel, laza (homok) talajon pedig (a fagy miatt) tavasszal *fogasolják* meg jól *a bemohásodott legelőket* és hogy a munka könnyebb legyen: ősszel, nedves időben legeltessenek ilyen helyeken juhokat, hogy a juhok vékony körme szakgassa át a

mohát. Meglátják milyen száp, kövér legelő jutalmazza fáradságukat!

De mint komoly törekvő gazdák *ne nézzék tétlenül a vizmosások, földszakadások képződését* sem. Azt a kis erecskét, a mi egy kerék, egy szán, vagy egy vontatott tárgy nyomán indulva, rohamosan vájja, szakgatja a talajt és az ember közbelépése nélkül néhány év alatt már tátongó vizmosássá fajul, a pásztorok bevághatják, a vizet elterelhetik könnyű szerrel és ezzel a kis munkával a hóldak százait menthetik meg a kulturának.

Ugyanígy vagyunk a marhacsapásokkal is, a melyeken napról-napra száraz és esős időben egyformán hajtják fel és le a marhát kérlelhetlenül, mintha a marhacsapás arra lenne rendelve, hogy a legelő elkopárosodása azon minél előbb bevezettesék! A felszakgatott föld termékenységének visszaállítására, a csuszós helyeknek a földbe ágyazott kereszt ászok-fákkal való megerősítésére s a csapás talaját besodró, kivájó vizerek elvezetésére nem gondol senki. Pedig ehhez ugyan kevéssel kell több a jóakaratról!

Pihentessék 1—2 évig felváltva a marhacsapásokat és ezalatt az idő alatt vessék be fűmaggal s erősítsék keresztkötésekkel, mellette pedig 2 oldalon lépcsőzetesen készített vízszintes árkokkal vezessék félre a vizet, úgy, hogy az sem a csapásban, sem a környékében kárt ne tehessen.

És *ne hajtsák tartós esőzések, zuhogó záporok idején is legelőre a jószágot*. Nézzék meg a legelőt olyan időben, a mikor a talaj át van nedvesedve és mondják meg igaz lelkükre: nem okoz a csorda ilyen időben sokkal nagyobb kárt a legelő talajának felszakgatása által, mint a mennyit az akkor lelegelt, különben is egészségtelen tápláléknak százszorosa is ér? Szándékos pusztítás ez, a mit a szükség nem indokol, mert okoskerü gazdaság mellett ilyen szükségnek az itteni viszonyok között bekövetkezni nem is szabad. Miért teszük mégis habár szomorú következményeit látják maguk előtt?

... és miért teszik a már többször hangoztatott figyelmeztető szó ellenére? Hiszen ilyen bánásmódot nem érdemelhet önöktől az anyaföld, melynek életük javait köszönhetik s nem érdemlik különösen a szép reményekkel életkedvvel serdülő gyermekeik, hogy a föld elpusztításával kivegyék szájukból a kenyeret és önök, *az apák* tegyék őket koldusokká!

Ne vegyék rossz néven, ha a talajpusztítás szomorú tapasztalatai szemrehányó hangot vegyitenek előadásomba. Legyenek meggyőződve, hogy jóakarattal szól önökhöz ebben is, és épen az önök érdekeivel való törődés vegyíti előadásomba ezt a hangot.

Legelőgazdaságuk rendezése érdekében szeretnék még megmagyarázni és a lelkükre kötni sokat, de mert a sok egyszerre a jóból is megárt nem fárasztom tovább.

Ezuttal *csak azt kívántam körvonalozni, hogy a hatóságilag elrendelt legeltetési szabályzatok megalkotásánál mire és miként terjesszék* ki figyelmüket. Ebből a törekvésből még csak egy: *a legeltetés hasznosítása, értékesítése* maradt érintetlenül, a minnek a módzatai pedig a legeltetési szabályzatban szintén megálapítandók.

Ezt a kérdést azonban részemről nem is kívánom taglalni. Ez annyira az önök belügye, hogy abba e helyen beleszólni nem kívánok.

Csak annyit mondok csupán, hogy a legelőügy rendezésének minden részletében tartsák igaz lelkiismerettel szemük előtt a mindenek fölé helyezendő *közérdeket* és ne feledjék, hogy ingyen gazdasággal nem lesz a legelő-rendezésből semmi.

Ez utóbbit jól tudják bizonyára önök is, mert nem szorul további magyarázatra, hogy mindahhoz, a mit a fentiekben a legelők rendbentartásáról, gondozásáról, javításáról elmondottam, pénz is kell. Viszont azonban remélhetőleg el hiszik azt is, hogy az előbbiekben vázolt gazdasággal legelőik jóságát akár meg is tizserezhetik csakhamar és ezzel a legelőre fordítandó áldozatok bő-

ven kamatozó befektetéssé alakulnak át, a minek megkockáztatásáért nem lessz oka engem átkozni egyik községnek sem.

A legelőgazdaság rendezésének önök előtt álló feladata tehát az amugy is nagy terheket viselő jelenlegi nemzedéktől újabb áldozattal járó, szorgalmas munkát kíván, de mert lelkükre tett kézzel nem vehetik tagadásba, hogy a feladat saját hibás, elhanyagolt gazdálkodásuk folytán vált nehézzé: hiszem, hogy szavaim nem a csüggedést, hanem az önsegély tettekre kész érzetét keltik önökben és az a tudat, hogy a mit tenniök kell, az önmagukért és gyermekeik jólétéért való áldozat, a kötelességérzet felébresztésével, kitartó, buzgó munkásságra serkenti önöket.

Ebben a reményben, fentartva azon ígéretemet, hogyha időm engedi alkalomadtán még elmondok egyet-mást, majd az önököt szintén közelről érdeklő *havasgazdálkodásról is*, lelkemből kívánom, hogy a mivel a legelőgazdaság iránti ismereteiket és hajlamaikat gazdagítani igyekeztem, találjon elméjükből és lelkükből termékeny talajra s az elvetett mag érlelődjék mihamarább a közhangulatban is erős, határozott akarattá, a mi rövid időn megteremti e szép vidéken a rendszeres legelőgazdaság gyakorlatát és ezzel a csángók jólétének egyik legfőbb zálogát képező intenzív állattenyésztés és állatgazdaság virágzó lendületet nyer.

Adjon az Ég ehhez Önöknek kedvet, kitartást és gazdag sikert, reám pedig ne emlékezzenek nehéz szívvel, hogy ilyen kemény próbára tettem türelmüket.

